

Proces evropskih integracija i normalizacija odnosa Kosova i Srbije

Uvod

Više od dve godine nakon potpisivanja ključnog sporazuma od 15 tačaka o uspostavljanju neke vrste „normalnosti“ u međusobnim odnosima, Priština i Beograd se dalje da se bore sa njegovom primenom. Pažljivo izbalansiran i dvosmislen tekst sporazuma omogućio je obema stranama da proglase pobjedu. Sporazumom je dozvoljeno Beogradu da zadrži svoj uticaj nad kosovskim Srbima, i otvorilo vrata za značajan napredak u procesu evropskih integracija, i omogućio ostvarenje cilja Prištine oko integracije severa Kosova u svoj pravni i politički okvir. Primena sporazuma je bila prilično spora i mnoge tačke sporazuma su bile ponovo pregovarane. Suočeni sa manjkom domaće podrške i pritiskom iz inostranstva, vlade u Beogradu i Prištini su napravile postepen i uravnotežen napredak, koji je bio dovoljno mali da spreči otuđenje javnosti, ali i dovoljno značajan za EU da ga prihvati. Dijalog je povezan sa perspektivom Kosova i Srbije za članstvo u EU.

Sa ciljem debate o procesu evropskih integracija Srbije i Kosova, kao i o njihovom međusobnom dijalogu, CIG je organizovao 14. jula 2015 u Briselu treći okrugli sto za malu grupu visokih zvaničnika vlada Kosova i Srbije, kao i zvaničnika EU. Okrugli sto je deo većeg projekta o odnosima između Srbije i Kosova podržanog od strane Saveznog ministarstva spoljnih poslova Švajcarske.

Uprkos napretku u nekim oblastima, kao što je integracija srpske policije i održavanje izbora na severu, najosetljiviji aspekti sporazuma tek treba da budu postignuti i implementirani, a pre svega formiranje Asocijacije/Zajednice većinski srpskih opština na Kosovu. Beograd i kosovski Srbi insistiraju da bi Asocijacija/Zajednica trebala da ima značajna ovlašćenja za donošenje odluka u oblastima obrazovanja, zdravstva, urbanog planiranja, ekonomskog razvoja, privatizacije, kao i nadležnosti u uspostavljanju i vođenju javnih preduzeća u većinski srpskim opštinama, posebno na severu. Oni tvrde da je Asocijacija/Zajednica okvir u kom i pomoću kojeg bi se srpska zajednica osećala bezbedno, i čime bi se ohrabrila njena integracija u javni životu Kosova, bez straha od dominacije većinske zajednice.

Predstavnici Kosova se protive većini predloga koji idu u pravcu izvršnih ovlašćenja Asocijacije/Zajednice. Oni tvrde da kosovski Srbi uživaju dovoljno pravnih i političkih mera zaštite kroz rezervisana ovlašćenja u centralnim institucijama, kao i kroz značajan nivo decentralizacije kojim su uspostavljene snažne opštine. Oni tvrde da bi Asocijacija/Zajednica trebala da ima konsultativne i koordinacione zadatke, ali ne izvršna

ovlašćenja. Evropska unija doprinosi procesu kroz medijaciju između dve strane, te je u skladu sa tim i predložila nacrt principa za stvaranje Asocijacije/Zajednice, ali dve strane još nisu postigle sporazum o tome.

Učesnici na okruglom stolu su se složili da je dvosmislenost bila korisna na početku dijaloga, ali da je sad izgubila smisao. Naveli su da sporazumi treba da budu određeniji. Kako su saopštili učesnici koji su bliski pregovaračima Prištine i Beograda, i jedni i drugi pregovarači su bili pod velikim uticajem domaće političke situacije, te stoga nisu bili voljni da potpišu dokumente u kojima je izneseno previše preciznih detalja. Veliki broj međunarodnih zvaničnika naglasio je da buduće runde pregovora treba da donesu više od opšteg razumevanja, odnosno da sporazumi treba da sadrže i kvantitativnu dimenziju oličenu u preciznim detaljima i jasnim rokovima za implementaciju.

Ovaj izveštaj nudi kratki pregled diskusija za okruglim stolom, kao i pojedinačnih razgovorima predstavnika CIG sa učesnicima i međunarodnim predstavnicima. Kako bi ohrabрили otvorenu diskusiju, skupovi CIG se održavaju pod Chatham House pravilom, te stoga navodi koji se spominju u izveštaju nisu pripisani određenim učesnicima.

Dijalog i proces evropske integracije

Dijalog između Prištine i Beograda povezan je sa njihovim izgledima za integraciju u EU. Ova dva procesa mogu da simultano napreduju ili da se međusobno blokiraju. Učesnici su se složili da će uspešno okončanje dijaloga ubrzati njihovu integraciju u EU, kao i da bi jasna perspektiva integracije bila podsticaj za dijalog i kompromis. Učesnik iz Beograda je rekao da EU treba da ponudi jasniji kurs ka članstvu za balkanske zemlje. Nedavne izjave zvaničnika EU da će se proces proširenja biti zamrznut na neko vreme nije bio od pomoći. Takve izjave daju utisak da bez obzira koliko balkanske zemlje napreduju, one neće biti u prilici da uđu u članstvo. Jedan od učesnika je rekao je dodao da bi oni bili konstruktivniji i otvoreni za kompromise ukoliko bi šanse za članstvo bile vidljivije.

Beograd i Priština se nalaze u različitim fazama procesa evropske integracije, međutim perspektiva za saradnju u mnogim oblastima postoji. Učesnici iz Beograda i Prištine su se dogovorili da uspostave saradnju između institucija Srbije i Kosova koje se bave evropskim integracijama i na političkom i na tehničkom nivou. Identifikovano je nekoliko oblasti u kojima se može uspostaviti saradnja: saradnja na prevodu evropske pravne tekovine (acquis communautaire), saradnja na izradi akcionog plana za usvajanje evropske pravne tekovine, kao i saradnja na nekoliko projekata podržanih iz IPA fondova. Učesnici su predložili sastanak predstavnika dva tela kako bi ispitali u kojim područjima mogu da saraduju.

Drugi govornik je istakao da su privredne komore Srbije i Kosova zajedno sa Eurochambers pokrenule proces u kojem je postignut značajan napredak. Već su postignuti sporazumi o poštanskim i železničkim uslugama, i postoji obostrani interes u uspostavljanju letova između Prištine i Beograda. Učesnik je rekao da saradnja treba bude proširena kroz zajednički rad putem IPA projekata. Bio je iznet i konkretan predlog:

da se popravi železnički tunel u Merdaru čime bi se omogućio železnički saobraćaj između Beograda i Prištine. Takođe je predloženo uspostavljanje ekonomskih i trgovinskih oficira za vezu.

Dok su učesnici iz Srbije i sa Kosova tražili veće angažovanje EU u dijalogu, predstavnici EU su istakli da je potrebno da Priština i Beograd preuzmu više odgovornosti i da se manje oslanjaju na EU. To bi pre svega pokazalo da su Priština i Beograd sposobni za samostalno rešavanje otvorenih pitanja. Takođe Visoka predstavnica EU za spoljnu i bezbednosnu politiku je manje dostupna za balkanska pitanjima od njene prethodnice. Kriza u Ukrajini, pitanja migracija, Bliski istok i pregovori sa Iranom trenutno okupiraju najveći deo njenog vremena. Beograd i Priština treba da pronađu novi način saradnje koji manje počiva na drugim akterima. Drugi međunarodni zvaničnik je naglasio glavni podsticaj za napredak i razvoj Kosova i Srbije ne bi trebalo da bude članstvo u EU, već poboljšanje života njihovih građana.

EU je ponudila mnogo podsticaja za Srbiju i Kosovo, i jasno je istakla uslove koji treba da budu ispunjeni pre članstva. Predstavnici EU je istakli da Srbija i Kosovo takođe treba da pruže neke podsticaje za EU, odnosno da oni treba da pokažu da su dostojni partneri. Srbija i Kosovo su bili konstruktivni u svojim odnosima od početka dijaloga, ali EU i zemlje članice traže više rezultata i zalaganja pre otvaranja poglavlja sa Srbijom. Predstavnik Evropske unije je izvestio da je EU postaje frustrirana. Ako Priština i Beograd žele da pokažu da su ozbiljni akteri, oni bi trebalo to da pokažu „rezultatima, a ne samo konstruktivnim razgovorima.“

Srbija i Kosovo pripremaju svoje posebne izveštaje o evaluaciji dijaloga, dok su neki od govornika predložili da EU treba takođe da pripremi takve izveštaje. Predstavnici i Beograda i Prištine su istakli da bi takav mehanizam za evaluaciju bio od pomoći. Učesnici su rekli da EU treba da u dijalogu primeni pristup zasnovan na zaslugama, odnosno da nagradi one koji saraduju i kao i da kazni one koji to ne čine. Međutim, nivo primene sporazuma je otvoren za tumačenja, te predstavnici EU strahuju da takav pristup može da ugrozi njihovu neutralnost kao posrednika. Predstavnici i Prištine i Beograda preporučuju zvaničnicima EU da se angažuju u tumačenju sporazuma i ponekad preuzmu arbitrarnu ulogu kada se proces implementacije oteže.

Mnogi u Srbiji i na Kosovu ne osećaju da dijalog koristi građanima; oni misle da su političari vode dijalog pre svega zbog međunarodnog pritiska. Ljudi bi trebalo da osećaju da im je dijalog od koristi, a da se ne sprovodi samo zbog EU. Jedan od učesnika je rekao da se još uvek nosimo sa implementacijom sporazuma iz aprila 2013. godine, te da stvari moraju da se odvijaju brže kako bi dobili podršku građana. Učesnici su zaključili da EU treba da bude čvršća sa dve strane i da da jasnije poruke o implementaciji, kao i oko toga kuda dijalog vodi.

Asocijacija/Zajednica, mehanizam za integraciju ili mehanizam za podelu

Formiranje Asocijacije/Zajednice je ključno i najteže pitanje sporazuma. Priština insistira da Asocijacija/Zajednica treba da ima ulogu koordinatora i podrške za rad većinski srpskih opština, ali ne i da preuzme njihova ovlašćenja. Drugim rečima, Zajednica/Asocijacija ne bi trebala da ima izvršna ovlašćenja. Beograd i kosovski Srbi tvrde da Asocijacija/Zajednica treba da postane krovna organizacija sa izvršnim ovlašćenjima za donošenje odluka u oblastima obrazovanja, zdravstva, privatizacije, ekonomskog razvoja i prostornog planiranja, kao kompetencije za upravljanje javnim preduzećima. Prema kosovskom zakonu, ovo su ovlašćenja opštinskih organa.

Formiranje Asocijacije/Zajednice je u direktnoj vezi sa demontažom tzv. paralelnih institucija, u kojima je prema rečima srpskih zvaničnika još uvek zaposleno 5085 osoba. Oni ističu da Beograd ne može da demontira paralelni sistem bez prethodnog pronalazjenja posla za većinu ovih ljudi. Prema navodima nekoliko učesnika, Beograd više ne podržava paralelni sistem iz političkih razloga, već pre svega iz praktičnih. Otpuštanje hiljada ljudi preko noći može pokrenuti reakciju, što bi bio korak unazad u procesu integracije.

Predstavnici Kosova su priznali da je zaposlenost je veoma važno pitanje i istakli da se one može rešiti postupno. Zaposleni u obrazovanju i zdravstvu mogu biti plaćeni od strane opština i kosovskog budžeta. Za ostalo, Priština je spremna da sednu i pronađu rešenje, rekao je jedan od učesnika.

Srpski predstavnici su istakli da je Asocijacija/Zajednica da može biti umetnuta u pravni okvir Kosova bez ustavnih amandmana. Oni su naveli da je cilj Asocijacije/Zajednice poboljšanje političkog položaja kosovskih Srba. Predstavnici Kosova su i dalje podozrivi oko ciljeva Beograda u vezi sa Zajednicom. Mnogi od učesnika su rekli da je pravi razlog osnivanja Asocijacije/Zajednice nije unapređenje položaja Srba nego podrivanje sistema Kosova. Prema jednom od učesnika, Beograd pokušava da se uklopi Asocijaciju/Zajednicu u statusno neutralni položaj. Kosovo ima centralne i lokalne institucije, te stoga treći sloj upravljanja se ne uklapa u ovaj pravni okvir.

Druga razlika je da su Srbi vide Asocijaciju/Zajednicu kao instituciju koja predstavlja celu zajednicu kosovskih Srba, dok je Albanci kao predstavnika opština koje učestvuju u njoj. Učesnik sa Kosova je rekao da Asocijacija/Zajednica ne može preuzeti nadležnosti centralnih i lokalnih institucija. Odluke treba da donose oni koji su izabrani na izbori, a ne oni koji su položaj dobili imenovanjem. Asocijacija/Zajednica ne može da vodi obrazovanje i zdravlje, ali može da pomogne, rekao je jedan od učesnika. Drugi učesnik je izjavio da su se strane dogovorile o strukturi Asocijacije/Zajednice, ali njene nadležnosti ostaju nerešene.

Učesnici su takođe razgovarali o preporukama za unapređenje procesa implementacije prvog sporazuma koje su izradili kosovski i srpski analitičari na radionici koju je organizovao CIG za analitičare i političare sa Kosova i Srbije u Arandelovcu desetak

dana pre sastanka u Briselu. Učesnici na sastanku u Briselu su podržali preporuke, ali su predložene neke izmene, koje su uključene u verziju koja se nalazi u prilogu ovog izveštaja.

Zaključci i preporuke

- Predstavnici Prištine i Beograda su predložili da se organizuje sastanak za tehničko i političko osoblje vladinih tela iz Srbije i sa Kosova koje se bave evropskim integracijama. Cilj sastanka bila bi razmena iskustava, naučenih lekcija, kao i saradnja na određenim projektima, strategijama i akcionim planovima koje zahteva EU. Saradnja na prevodu na srpski jezik pravne tekovine EU predstavlja primer moguće oblasti saradnje. Pored toga, oni su takođe preporučili razmenu osoblja, zajedničke edukativne programe o evropskim integracijama, kao i zajedničku kampanju na koja bi se bavila promenom negativne slike Zapadnog Balkana u EU.
- Kosovski Srbi treba da budu uključeni u proces integracije Kosova u EU. Između ostalog, integracija u EU zahteva različite reforme na lokalnom nivou i to je jedna od oblasti gde bi gradonačelnici većinski srpskih opština mogli da postanu angažovaniji. Kako bi se podstaklo angažovanje srpskih gradonačelnika sa Kosova u ovom procesu, treba da se održavaju zajednički sastanci predstavnika Prištine i Beograda sa gradonačelnicima. Mnogi od učesnika su naveli da je angažman u procesu evropskih integracija manje osetljiv, te bi stoga mogao imati pozitivan uticaj na integraciju kosovskih Srba u javni život Kosova, kao i na opšte unapređenje međuetničkih odnosa.
- EU, Priština i Beograd treba da osnuju zajednički mehanizam za procenu usklađenosti svih aktera sa sporazumima i rokovima za implementaciju zaključaka dijaloga u Briselu.
- Budući sporazumi treba da budu precizniji. Dvosmislenost je korisna u pokretanju dijaloga i postizanja dogovora u vreme kada predstavnici Prištine i Beograda predstavnika nisu bili voljni ni da se rukuju. Ali sada, kada je dijalog je prešao u drugu fazu i kada su početne barijere eliminisane, sporazumi bi trebali da budu precizniji i da imaju jasne rokove. Takođe, EU bi trebalo da nagradi one koji saraduju i kazni oni koji implementaciju otežu. Sistem zasnovan na zaslugama i kaznama podstakao bi strane ispunjavanju svoje obaveze. Pored toga EU bi trebalo da obezbedi bolje smernice stranama o pravcu u kom treba da ide ceo proces.
- Proces formiranja Asocijacije/Zajednice je simultan sa procesom raspuštanja paralelnih institucija. Prema srpskim zvaničnicima, 5085 osoba je zaposleno u paralelnim institucijama. Priština i Beograd, zajedno sa kosovskim Srbima treba da pronađu rešenje kako bi se rešilo pitanje zaposlenih.
- Treba uvesti nastavu albanskog jezika u srpski obrazovni sistem, kao i srpski jezik u albanski obrazovni sistem, kako bi se pomogla komunikacija između dve zajednice na Kosovu.

Učesnici na okruglom stolu

- Marko Đurić**, direktor Kancelarije za Kosovo i Metohiju Vlade Republike Srbije
Shpetim Gashi, potpredsednik Saveta za inkluzivno upravljanje
Bajram Gecaj, zamenik ministra za lokalnu samoupravu Kosova i viši politički savetnik predsednika Vlade Kosova
Alex Roinishvili Grigorev, predsednik Saveta za inkluzivno upravljanje
Ramadan Ilazi, zamenik ministra za evropske integracije Kosova
Ksenija Milenković, direktorka Kancelarije za evropske integracije Vlade Republike Srbije
Tanja Mišćević, šef Pregovaračkog tima za vođenje pregovora o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji
Mary Teresa Moran, zamenica šefa jedinice, Jedinica za Kosovo, DG NEAR, Evropska komisija
Jean-Daniel Ruch, Ambasador Švajcarske u Srbiji
Saskia Salzmann, savetnica za regionalnu ljudsku bezbednost, Savezno ministarstvo spoljnih poslova Švajcarske
Edita Tahiri, ministarka bez portfelja u Vladi Kosova zadužena za dijalog sa Srbijom
Dragan Vladislavljević, šef Kancelarije Vlade Srbije za koordinaciju aktivnosti u pregovaračkom procesu sa Prištinom
Catherine Wendt, šef Jedinice za Srbiju, DG NEAR, Evropska komisija
Talia Wohl, programski oficir, Savezno ministarstvo spoljnih poslova Švajcarske

Otvaranje implementacije Briselskog sporazuma Vodeći principi i preporuke

Uvod

Savet za inkluzivno upravljanje (CIG) organizovao je 3-4. jula 2015. godine radionicu u Arandelovcu, na kojoj je učestvovala mala grupa političkih predstavnika i analitičara sa Kosova i iz Srbije. Na prvom danu debata se vodila oko izazove formiranja institucija koje bi zadovoljile obe strane, u kojoj su učestvovali i političari i analitičari. Na debati drugog dana učestvovali su samo analitičari. Na osnovu sadržaja diskusija, oni su izradili niz predloga u vezi sa formiranjem Asocijacije/Zajednice većinski srpskih opština za strane u dijalogu.

Deset dana kasnije, 14. jula, na okruglom stolu CIG-a o ovim preporukama razgovarali su visoki državni zvaničnici Kosova i Srbije, kao i zvaničnici EU, i glavne teme su bile proces evropskih integracija i formiranje Asocijacije/Zajednice. Učesnici su prihvatili preporuke i predložili neke izmene koje su uključene u ovu verziju.

Radionica i okrugli sto su deo većeg projekta CIG-a podržanog od strane švajcarskog Saveznog ministarstva spoljnih poslova.

Beograd i Priština su blizu postizanja sporazuma o Asocijaciji/Zajednici. Predstavnici Srbije tvrde da je Asocijacija/Zajednica za Srbe najvažniji deo sporazuma u Briselu. Većina Srba na severu je i dalje protiv integracije i Asocijacija/Zajednica je jedini instrument kako bi se oni ubedili da se integrišu, navelo je nekoliko učesnika. Drugi učesnik je rekao da Asocijacija/Zajednica mogla postati „pokretač integracije.“ Kosovski predstavnici su podržali formiranje Asocijacije/Zajednice, ali su rekli ona ne treba da ima izvršnu vlast, već treba pre da dopuni rad opština nego da ih zameni. Oni su takođe istakli da ono što Beograd traži ide u pravcu da od ove institucije napravi instrument „segregacije i dezintegracije.“ Učesnik sa Kosova je naveo da ako Beograd dobije ono što traži, onda kosovske institucije treba da eliminišu rezervisana prava za Srbe u centralnim institucijama Kosova. Kosovski Albanci se plaše kontrole Beograda, finansijske i političke, koja bi bila projektovana preko Asocijacije/Zajednice. „Rizično je poveriti viđenje ove institucije državi koja ima teritorijalne pretenzije prema tvojoj vlastitoj državi,“ rekao je jedan od učesnika radionice.

Vodeći principi

1. Asocijacija/Zajednica treba da bude instrument za integraciju kosovskih Srba u politički i javni život Kosova. Umesto preuzimanja odgovornosti, ova institucija bi pre trebala da nadopuni rad predstavnika kosovskih Srba u lokalnim i centralnim institucijama na Kosovu.
2. Beograd i Priština treba da učine neophodne kompromise kako bi postigli sporazum koji zadovoljava obe strane, ali koji je pre svega orijentisan ka rešavanju problema opština sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu.
3. Sever Kosova je funkcionisao van sistema Kosova tokom 16 godina, tako da integracija ove oblasti treba da bude postepena i u fazama. Formiranje Asocijacije/Zajednice deset većinski srpskih opština jedna je od prvih koraka usmerenih ka integraciji.
4. Iako Priština i Beograd pregovaraju oko nadležnosti Asocijacije/Zajednice trebalo bi da postane pravo telo koje predstavlja interese kosovskih Srba. Predstavnici kosovskih Srba treba da odlučuju o svojim aktivnostima i imenuje svoje vodeće strukture. Beogradu treba da bude dozvoljeno da obezbedi sredstva za Asocijaciju/Zajednicu, ali ne i da njome upravlja.
5. Priština i Beograd treba da postane ozbiljni i kredibilni akteri u procesu dijaloga kroz iskreno podržavanje implementacije sporazuma u skladu sa dogovorenim rokovima.
6. Priština i Beograd, uz podršku EU, trebalo bi da daju zajedničke izjave nakon postizanja sporazuma i nude usaglašena tumačenja za svoje javnosti. Oprečna tumačenja sporazuma često proizvode zabunu koja doprinosi kašnjenju procesa implementacije.
7. Beograd i Priština treba da podrže duh dijaloga i da ga nastave dok se ne postigne puna normalizacija, kao i da se ne završi sa odlukom Brisela da je postignuto dovoljno. Takođe obe strane treba da počnu da razmatraju i druga pitanja u direktnom dijalogu bez međunarodne medijacije. Direktan dijalog Kosovo-Srbija na različitim nivoima vlasti trebalo bi da se češće odvija.

Preporuke

1. Preporuke za Vladu Kosova

- a. Potrebno je formirati mehanizam koji bi vodio i intenzivirao implementaciju sporazuma u Briselu. Ovo telo bi trebalo da bude kancelarija Vlade Kosova i funkcioniše u direktnoj saradnji sa Kancelarijom EU u Prištini.
- b. Potrebno je intenzivirati direktan pristup, kontakte i komunikaciju sa kosovskim Srbima.
- c. Priština treba da ponudi punu podršku Asocijaciji/Zajednici kako bi joj pomogla da dostigne funkcionisanje u punom obimu u skladu sa predviđenim sporazumom.
- d. Asocijacija/Zajednica treba da bude prihvaćena i podržana od strane Vlade Kosova.
- e. Vlada Kosova treba da preuzme odgovornost koja pripada većinskoj zajednici, i vodi sveobuhvatan proces informisanja javnosti u cilju transformacije diskursa koja bi vodili većem zadovoljavanju interesa Srba na Kosovu.

2. Preporuke za Vladu Srbije

- a. Vlada Srbije bi trebala da podrži kosovske Srbe da preuzmu veću odgovornost u sprovođenju postignutih sporazuma.
- b. U budućim izbornim procesima na Kosovu, Vlada Srbije bi trebalo da pomogne obezbeđivanje poštovanja principa demokratskog pluralizma za kosovske Srbe.
- c. Vlada Srbije bi trebala da vidi funkcionalno Kosovo kao sopstveni interes i u skladu sa tim, treba da pomogne transformisanje diskursa u srpskom društvu.
- d. Kada se postigne dogovor o Asocijaciji/Zajednici, procesi implementacije i ukidanja paralelnih institucija treba da teku simultano. Glavni izazov će biti zapošljavanje oko 5000 ljudi trenutno zaposlenih u paralelnom sistemu.

3. Preporuke za kosovske Srbe

- a. Kosovski Srbi treba da imaju veći uticaj i angažovanje u oblikovanju i sprovođenju postignutih sporazuma.
- b. Kosovski Srbi treba da budu aktivniji i da preuzmu veću odgovornost za implementaciju postignutih sporazuma.
- c. Srpski predstavnici u kosovskim institucijama trebali bi da se aktivno uključe u proces implementacije sporazuma, kao i u promovisanju boljeg razumevanja procesa unutar srpske zajednice na Kosovu.
- d. Predstavnici Srba treba da uspostave bolje radne odnose unutar kosovskih institucija i intenziviraju svoj angažman na poboljšanju međuetničke saradnje.
- e. Kosovski Srbi, posebno oni u kosovskim institucijama, trebali bi da u potpunosti podrže sprovođenje postignutih sporazuma, a pre svega u vezi sa sudovima i Asocijacijom/Zajednicom.

4. Preporuke za Evropsku uniju

- a. Evropska unija bi trebala da ima aktivniju ulogu u dijalogu i u realizaciji sporazuma, čime bi preuzela veću ulogu od sadašnje funkcije medijatora.
- b. EU bi trebala da doprinese ne samo normalizaciji odnosa između vlada, već i između albanskog i srpskog društva kroz pružanje podrške dijalogu između civilnog društva Kosova i Srbije.
- c. Evropska unija, zajedno sa dve vlade, trebala bi da aktivno da širi informacije o izazovima i rezultatima dijaloga, i da ohrabri stanovništvo da razume i podržava dijalog.
- d. EU bi trebala da pokuša da dijalog u Briselu bude inkluzivniji kroz širenje informacija i diskusije o normalizaciji sa drugim sektorima društvima na Kosovu i u Srbiji, te da uključi i njihove stavove u taj proces.
- e. Kada to bude moguće, EU bi trebalo da obezbedi sredstva za podršku integracije severa u kosovske institucije i unapređenja ekonomskih perspektiva ove oblasti.
- f. Plan implementacije treba preispitati.
- g. EU bi trebalo da razmotri uključivanje pomirenja kao teme za dijalog između dve strane.